

i ogarniają dojrzałą refleksją zjawiska językowe, charakterystyczne dla okresu przyspieszonych przemian społecznych i kulturowych. Pokazują zarówno mechanizmy komunikacyjne o trwałym i uniwersalnym charakterze, jak i procesy oraz formy przemijające, by nie rzec efemeryczne.

Książkę warto polecić wszystkim zainteresowanym problematyką kulturowych uwarunkowań przeobrażeń w języku i w zachowaniach komunikacyjnych jego użytkowników.

MARIA WOJTAK

PRZEJAWY POTOCZNOŚCI W TEKSTACH ARTYSTYCZNYCH, RED. JERZY BRZEZIŃSKI,

Wydawnictwo Szkoły Nauk Humanistycznych i Społecznych Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2001, s. 182.

Omawiana praca jest zbiorem artykułów, który stanowi trzeci tom serii *Studia o języku i stylu artystycznym*. Tom ten jednakże – w odróżnieniu od tomów poprzednich – nie jest owocem konferencji naukowej. Zawarty w nim zestaw 16 artykułów poprzedzono prezentacją sylwetki profesora Jerzego Brzezińskiego – wybitnego historyka języka, stylistyka i dialektologa. Biogram uzupełnia lista najbardziej znanych publikacji badacza.

Rozmaitość przedmiotów analiz i stosowanych metod w poszczególnych artykułach spowodowała to, że za jedyny wyróżnik kompozycyjny tomu można uznać, zasadniczo w nim dominujący alfabetyczny układ artykułów.

Otwierający zbiór artykuł M. Brzeziny (*Leksyka potoczna w tekście poprawnościowym*) przedstawia elementy stylu potocznego w wariacie nacechowanym, zawarte w wydanej w 1876 roku w Warszawie niewielkiej broszurce A. Walickiego pt. *Błędy nasze w mowie i piśmie ku szkodzie języka polskiego popelnione oraz prowincjonalizmy*. W wybranym z tej publikacji słownictwie potocznym autorka wyróżniła leksykę pejoratywną i leksykę lekceważącą. Funkcją obydwu grup miało być piętnowanie omawianych przez Walickiego błędów językowych. Według M. Brzeziny jego książki wywierały znaczny wpływ na styl wydawnictw poprawnościowych do czasów II wojny światowej.

Opisu kolokwialnych środków językowych w *Podolance* M. D. Krajewskiego dokonał J. Brzeziński (*Kolokwialność języka Podolanki Michała Dymitra Krajewskiego*). Autor, opierając się przede wszystkim na koncepcjach W. Lubasia, wyodrębnił w analizowanym tekście następujące potoczne kategorie słowno-frazeologiczne: 1) wyrazy potoczne, regionalne i gwarowe, 2) „wyrazy powszednie, powszechne z odcieniem ekspresywnym, pogardliwym, a może wulgarnym w kontekście osiemnastowiecznej normy stylistycznej, też żartobliwe, ironiczne czy lekceważące, 3) wyrazy przestarzałe o zabarwieniu już spowszedniałym, 4) słownictwo obce, które zasililo mówioną odmianę języka polskiego, mniej staranne upotocznione, 5) słownictwo określonych kręgów leksykalno-semantycznych, występujące w mowie na co dzień [...], 6) związki frazeologiczne”.

Antropocentryczne kategorie leksyki potocznej w poezji B. Jasińskiego przedstawiła J. Frejman (*O niektórych kategoriach semantycznych leksyki potocznej w poezji Brunona Jasińskiego*). Autorka wyróżniła tu następujące klasy semantyczno-antropologiczne: nazwy określające człowieka, nazwy wskazujące status społeczny, ludzkie ciało i jego części, działania i stany fizyczne, profesję, miejsca związane z jakąś działalnością, otoczenie fizyczne, zachowania i sytuacje. Uwagę badaczki zwróciły także kolokwializmy, które nie odnoszą się do człowieka. Słownictwo to, według J. Frejman, pełni funkcję przede wszystkim „ekspresywną i pragmatyczną. Autor celowo nadaje wyrazom charakter pogardliwy i wulgarny. [...] Stąd potoczność omawianej leksyki kojarzy się jednoznacznie z nacechowaniem wartościująco-emocjonalnym” (s. 43-44).

J. Gorzelana wskazała liczne sposoby upotoczniania *Psalterza* J. Kochanowskiego przez F. Karpińskiego (*Elementy potoczności w Psalterzu Dawida Franciszka Karpińskiego*). Autorka scharakteryzowała następujące zabiegi stylistyczne: wystrzeganie się archaizmów, opuszczanie mitologizmów, unikanie poetyzmów, korzystanie z leksyki o wartości neutralnej, używanie form regionalno-potocznych zarówno gramatycznych, jak i leksykalnych, sięganie do potocznej frazeologii. Świadczy to – według badaczki – o nieprzestrzeganiu przez Karpińskiego klasycznej zasady stosowności i hierarchiczności stylistycznej.

Antropocentryzm potocznych związków frazeologicznych także w *Komornikach* W. Orkana dostrzegła J. Kobylińska (*Frazeologizmy potoczne w „Komornikach” Władysława Orkana*). Traktując frazeologizmy jako ważne tworzywo artystyczne, pisarze poddawali je stosownym modyfikacjom. W omawianym artykule znalazła się charakterystyka zastosowanych przez Orkana frazeologizmów związanych “z trzema polami semantycznymi: nazwami części ciała, nazwami

czynności i stanów psychicznych człowieka oraz nazwami czynności fizycznych i pracy człowieka” (s. 59).

M. Kucała wskazał liczne potoczne i regionalne cechy języka *Pamiętników* K. J. A. Niezabytowskiego (*Regionalne i potoczne właściwości języka pamiętników K. J. A. Niezabytowskiego z 1845 roku*). Analizowane właściwości językowe autor pogrupował „według działów systemu gramatycznego i leksykalnego”. Badacz zwrócił też uwagę na liczne w dziele Niezabytowskiego indywidualizmy. M. Kucała istotę potoczności języka *Pamiętników* upatruje przede wszystkim w składni.

Liczne neologizmy (zdrobienia, zgrubienia, formacje sufiksalne, formacje typu *flacha, marynara, nerwowa*, derywaty nacechowane stylistycznie nadające „wypowiedzi odcień jędrności, dobitności, a często frywolności czy trywialności”, nazwy własne, miejscowe, osobowe, nazwy krajów, frazeologizmy tworzone przez autora, frazeologizmy z wymienionymi komponentami lub zmienionym znaczeniem) pochodzące z powieści J. Abramowa-Newerlego *Pan Zdzich w Kanadzie* przytoczył W. Kupiszewski (*Elementy potoczne w powieści Jarosława Abramowa-Newerlego Pan Zdzich w Kanadzie*). Wśród różnych grup słownictwa najliczniej – według autora – jest reprezentowane słownictwo potoczne.

M. Maczel wskazała te cechy dialogów komediooper J. N. Kamińskiego, które upodobniają je do rozmów potocznych (*Potoczny charakter dialogów w komediooperach Jana Nepomucena Kamińskiego*). Autorka zacytowała przykłady: pytań świadczących o zaangażowaniu bohaterów w rozmowę, dopowiedzeń, powtórzeń, urwanych zdań, wypowiedzi niepełnych, wykrzyknieni, replik rozpoczynanych od *a, ale, i, no*. Tekst artykułu w znacznej części został poświęcony omówieniom funkcji i uwarunkowań wskazywanych w nim zjawisk.

Zapożyczenia oraz indywidualizmy w twórczości K. J. Gałczyńskiego – według A. Ryzzy-Rybickiej (*Potoczność jako środek humoru i żaru słownego w twórczości Konstantego Ildefonsa Gałczyńskiego*) – „mogą służyć oddaniu emocjonalnego stosunku do rzeczywistości” (s. 91). Kulturowo-antropologiczne pojmowanie potoczności umożliwiło autorce połączenie sposobów użycia zapożyczeń i indywidualizmów z rejestrem emocjonalnym leksyki. A. Ryzza-Rybicka wskazała także humorystyczne i żartobliwe funkcje tychże środków w twórczości Gałczyńskiego.

W. R. Rzepka i W. Wydra na przykładzie dwu XVIII-wiecznych wierszy o tematyce skatologicznej przedstawili warianty ówczesnego stylu niskiego (*O polityczności i niepolityczności dwu wierszy nieobyczajnych z końca XVIII wieku uwag kilka*). Autor *Pieśni prześlicznej, politycznej* posługuje się „stylizacją eufemizującą”,

która przy użyciu synonimów eliminuje „wulgarną dosłowność i dosadność narracji”. Inny przypadek stanowi pieśń *Śliczna dziadowska*, która oprócz nieobyczajnej tematyki, zawiera liczne określenia skatologiczne, przez co „lokuje się w najniższym rejestrze stylu niskiego osiemnastowiecznej polszczyzny”.

Leksykalny wskaźnik potoczności stylu (liczba wyrazów potocznych w utworze/liczba wszystkich wyrazów w tekście utworu × dziesięć tysięcy) dla ośmiu poematów romantycznych wyliczył E. Stachurski (*Leksykalny wskaźnik potoczności stylu wybranych poematów romantycznych*). Dla *Grażyny* A. Mickiewicza wynosi on 23, dla *Janusza Benislawskiego* J. B. Zaleskiego 31, dla *Marii* A. Malczewskiego 23, dla *Zamku kaniowskiego* S. Goszczyńskiego 19, dla *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza 33, dla *Wacława* J. Słowackiego 9, dla *Przedświtu* Z. Krasieńskiego 4 i dla *Szczęśnej* C. K. Norwida 5. Przewagę elementów potocznych w pierwszym okresie romantyzmu E. Stachurski tłumaczy „silną reakcją młodego pokolenia poetów na skostnienie i wyjąłowanie języka poezji pseudoklasycznej”. Druga część artykułu została poświęcona ukazaniu funkcjonowania prozaizmów w tekstach poszczególnych poematów. Dobór tego rodzaju słownictwa uwarunkowany był – według E. Stachurskiego: jego przydatnością brzmieniową w tekstach rymowanych, narodowym charakterem literatury, przyjętym przez twórcę programem artystycznym i jego stosunkiem do osiągnięć poprzedniej epoki, czasem powstania utworu, tematem, rodzajem bohatera i proporcjami między formami podawczymi w tekście. Artykuł kończy lista frekwencyjna słownictwa potocznego w ośmiu poematach romantycznych.

D. Szagun zauważyła w poezji C. K. Norwida zjawisko językowe, które określiła mianem „sakralności upotocznionej” (*Sakralność upotoczniona – powszechność w służbie sakralności. Potoczność leksyki religijnej w poezji Cypriana Norwida*). Według autorki wynika ono z postawy ideowej poety, a przejawia się w stosowaniu nacechowanego sakralnie i zarazem bliskiego sytuacjom codziennym słownictwa (*Bóg sumienie*). D. Szagun omówiła także wymianę wyrazów lub związków wyrazowych, odczuwanych jako religijne, na formy potoczne neutralne (np. *pozioma gałąź*).

Głównym przedmiotem rozważań M. Wojtak w artykule *Komediowe obrazy potoczności – zarys problematyki* jest zjawisko stylizacji na potoczność w utworach komediowych. Wobec niezwykłego stopnia komplikacji tego zagadnienia, autorka proponuje posługiwanie się w opisie różnymi perspektywami analiz. Szukanie wykładników stylizacji na potoczność wymaga uwzględnienia w tym przypadku komediowego stereotypu dialogu potocznego i jego modyfikacji w konkretnych tekstach. Punktem wyjścia rozważań badaczki była „struktura dialogu rozu-

miana jako globalny schemat obejmujący otwarcie, orientację, przedmiot rozmowy, konkluzję, zakończenie” (s. 135), a następnie „wyodrębnienie minimalnych jednostek dialogowych i wyznaczników ich delimitacji”. Druga perspektywa ujmuje dialog w płaszczyźnie komunikacyjnej, w oparciu o „scenariusze zachowań odpowiadające określonym sytuacjom i akty mowy, które są realizowane w ramach owych scenariuszy”. Trzeci aspekt analiz M. Wojtak to obejmująca stylistyczne wykładniki potoczności stylizacja w ramach mowy postaci. Artykuł stanowi cenny zarys metodologii badań języka dramatu.

Z. Zagórski przedstawił analizę językową bajki A. Mickiewicza pt. *Lis i kozioł* (*O niektórych właściwościach językowych bajki Adama Mickiewicza pt. Lis i kozioł*). Autor przeprowadził analizę „od tekstu jako organizacji wyższego rzędu do niżej zorganizowanych jego elementów składowych i tworzonych przez nie konstrukcji”. Przedmiotem zainteresowania Z. Zagórskiego były m.in. stopień spójności tekstu i funkcje jego elementów (właściwości stylu).

Potoczność, obejmującą różne podsystemy języka, w tekście *Pana Tadeusza* ukazała M. Zarębina (*Potoczność w języku Pana Tadeusza Adama Mickiewicza*). W artykule jest mowa o: ortografii zawierającej cechy wymowy kresowej Mickiewicza, morfologii, składni, słownictwie, frazeologizmach, porównaniach i przysłowia. M. Zarębina zbadała także relacje zachodzące pomiędzy partiami narracyjnymi poszczególnych ksiąg a potoczną strukturą tekstu – dialogiem. Autorka przeciwstawia się tezie A. Wilkonja, który zakwestionował potoczność języka epepei.

Artykuł F. Pluty charakteryzujący stylizację na gwara podhalańską w *Bajdzie o Niemrawcu* J. G. H. Pawlikowskiego (*Stylizacja gwarowa w Bajdzie o Niemrawcu* Jana Gwalberta Henryka Pawlikowskiego) zamyka tom. Przedmiotem zainteresowania autora były: fonetyka, fleksja, słowotwórstwo i leksyka ujmowane jako wykładniki stylizacji.

Prezentowane w tomie artykuły zawierają różne sposoby rozumienia potoczności, a co za tym idzie, różne metodologie (od tradycyjnych poprzez statystyczne do antropologiczno-kulturowych). Dzięki temu bogactwu otrzymaliśmy pracę wielostronnie charakteryzującą funkcje potocznej odmiany polszczyzny w literaturze.

TOMASZ ZDZIENNICKI